

פרשת לך לך

"וַיֹּאמֶר אֲלֵיוּ אֲנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לָתֵת לְךָ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת
לְרִשְׁתָּהּ: וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים בְּמֶה אֲדַע כִּי אֵירֶשְׁנָה:
וַיֹּאמֶר אֲלֵיוּ קִזְזָה לִּי עֵגְלָה מְשֻׁלֶּשֶׁת וְעֵז מְשֻׁלֶּשֶׁת וְאֵיל מְשֻׁלֶּשׁ וְתָר וְגֹזֶל"
(בראשית ט"ו)

ליל שבת

ביחס לשאלתו של אברהם - 'במה אדע כי אירשנה?' - נחלקו הפרשנים. האם ראוי היה לאברהם לשאול מאת הקב"ה אות או סימן לירושת הארץ? האם אין כאן חוסר בטחון בה'. (וכדאי לקרוא את רצף הפסוקים בפרשה. שכן כמה פסוקים לפני זה נאמר במפורש על הבטחת הבנים 'והאמין בה' ויחשבה לו לצדקה', ומיד לאחר שאלת אברהם מגיע ברית בין הבתרים וההודעה על גלות מצרים).

על פי הגמרא במסכת נדרים, נראה שגלות מצרים באה כעונש על שאלתו של אברהם שלא כהוגן:

"אמר רבי אבהו אמר רבי אלעזר: מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו למצרים מאתים ועשר שנים? שמואל אמר: אמר מפני שהפריז על מדותיו של הקדוש ברוך הוא שנאמר, במה אדע כי אירשנה" (נדרים ל"ב).

הרמב"ן מבאר אחרת, ואומר שאמנם אברהם מאמין בהבטחת הארץ, אך מפחד 'שמה יגרום החטא' ועם ישראל יאבד זכות זו או שזכות זו תעבור לעם אחר:

"ואינו כשאלת "מה אות" (מ"ב כ ח), וגם הקדוש ברוך הוא לא עשה עמו כשאר האותות להראות לו אות או מופת בדבר נפלא, אבל בקש אברהם שידע ידיעה אמיתית שיירשנה ולא יגרום חטאו או חטא זרעו למנעה מהם, או שמא יעשו הכנענים תשובה ויקיים בהם רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לנתוש ולנתוץ להאביד ושב הגוי ההוא מרעתו ונחמתי על הרעה (ירמיה יח ז) והקדוש ברוך הוא כרת עמו ברית שיירשנה על כל פנים" (רמב"ן על בראשית ט"ו)

מתוך מקורות אחרים ורבים, אנו רואים שעיקר השאלה הוא באיזו זכות, נזכה לטובה הגדולה הזאת:

"ויאמר ה' א-להים במה אדע כי אירשנה. רבי חמא בר חנינא: לא כקורא תגר אלא כאומר באיזה זכות. אמר ליה בכפרת שאני נותן לבניך עגלה משולשת" (ילקוט שמעוני בראשית, ט"ז רמז ע"ז)

ואולי עם אותה הבנה של השאלה, אך עם תשובה אחרת מבאר הכלי יקר:

"במה אדע כי אירשנה. רז"ל אמרו (נדרים לב.) בעבור שאמר אברם במה אדע נענש בידוע תדע והשכל ימאן לקבל דרוש זה שיסבלו בניו עונש גדול כזה בעבור האות ששאל אברם, ואברם עצמו לא קבל שום עונש ושיני בניו.... ובענין זה ששאל אברם, תמהו רבים למה שאל אות על ירושת הארץ ולא שאל אות על הבטחת הזרע. ואני שואל עוד שאלה אחת למה לא שאל אות על הארץ מיד כשאמר לו הקב"ה בפעם ראשון לזרעך אתן את הארץ וגו' גם בספיקות אלו רבו הדעות. ואני אומר שהאות אשר שאל לא שהיה אברם מסופק בייעוד הא-ל-יתברך זולת שרצה שיכרות לו הקב"ה ברית לסלק מעליו כל טוען ומערער. ושאל: מה האות שאני לבד היורש בלי ערעור. ובאה לו התשובה קחה לי עגלה משולשת וגו'. כדרך שכרת ה' לאהרן ברית מלח עולם לסלק מעליו ערעור של קרח, כך כרת ה' ברית לאברם לסלק מעליו כל טוען ומערער, כי זאת לפניו לחק שכל כורתי ברית עוברים בין הגזרים כנודע" (כלי יקר בראשית ט"ו)

לסעודת שבת

לסיכום – ראינו כמה שיטות:

- א. עצם השאלה הינה פגם, וכקראית תגר.
- ב. אין כאן קריאת תגר, אלא בקשה לזכות בהבטה זו לדורות. אלא שמא יגרום החטא. והתשובה - קח לי עגלה וכו', ישנם קרבנות שיכפרו על הנ"ל.
- ג. על פי רבינו בחיי, בדיוק להפך! אברהם מבקש מהקב"ה שירושה זו תהיה דבר שאינו תלוי בדבר. כפי שהכהונה היא 'ברית כהונת עולם' - בין אתה בוחר בכך ובין אם לא. כך מבקש אברהם, שתהיה כאן 'ברית הבטחה לעולם' שהארץ שלנו, בלי קשר למעשינו.

הגמרא במסכת תענית מבארת יותר את השאלה ואת התשובה, וממזגת מעט בין ההבנות השונות:

"אמר רבי יעקב בר אחא אמר רב אסי אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ. שנאמר ויאמר ה' א-להים במה אדע כי אירשנה. אמר אברהם רבוננו של עולם שמא ישראל חוטאין לפניך אתה עושה להם כדור המבול וכדור הפלגה?! אמר ליה לאו. אמר לפניו: רבוננו של עולם הודיעני במה אירשנה? אמר ליה קחה לי עגלה משולשת ועז משולשת וגו'. אמר לפניו רבוננו של עולם תינח בזמן שבית המקדש קיים בזמן שאין בית המקדש קיים מה תהא עליהם אמר לו כבר תקנתי להם סדר קרבנות בזמן שקוראין בהן לפני מעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני ואני מוחל להם על כל עונותיהם" (תענית כ"ז:)

לכאורה, הגמרא דנה בדיוק בשאלתנו. אך אם נעיין בגמרא נראה כמה דברים תמוהים. תחילה, עצם השאלה. אברהם שואל על ירושת הארץ, אך ישראל, ואילו הגמרא דנה על קיום העולם כולו, 'שמים וארץ'. מה הקשר? בנוסף, רב אסי מדבר על ה'מעמדות' (בזכות 'המעמדות' מתקיימים שמים וארץ) ואילו בתשובת הקב"ה לאברהם מדובר על 'עבודת הקרבנות' (או לפחות לקרוא את סדר הקרבנות). שוב, מה הקשר? ואם נאמר שזה הכל אותו הדבר, עדיין נשאל את השאלה הבסיסית: כיצד עבודת הקרבנות היא הפתרון לקיום שמים וארץ?

כדי להבין, נתחיל דווקא בשאלה השנייה, בהסבר תפקידם של ה'מעמדות'.
הרמב"ם מבאר את העניין:

"אי אפשר שיהיה קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו וקרבנות הציבור הן קרבן של כל ישראל. ואי אפשר שיהיו ישראל כולן עומדין בעזרה בשעת קרבן. לפיכך תקנו נביאים הראשונים שיבררו מישראל כשרים ויראי חטא ויהיו שלוחי כל ישראל לעמוד על הקרבנות והם הנקראים אנשי מעמד וחלקו אותם כ"ד מעמדות כמנין משמרות כהונה ולויה ועל כל מעמד ומעמד אחד מהן ממונה על כולם והוא נקרא ראש המעמד: בכל שבת ושבת מתקבצין אנשי מעמד של אותה שבת מי שהיה מהן בירושלים או קרוב לה נכנסין למקדש עם משמר כהונה ולויה של אותה שבת והרחוקים שבאותו מעמד כיון שהגיע מעמד שלהן הן מתקבצין לבית הכנסת שבמקומן... ובמה היו קוראין? במעשה בראשית..." (הלכות כלי מקדש, פרק ו')

הרמב"ם מלמד אותנו דבר יסודי בכל עבודת המקדש (ובמיוחד עבודות התמיד). היינו יכולים לחשוב שכל עבודת המקדש מסורה לכהנים וללויים, ואנו 'נשב בבית' ויעבדו בשבילנו. הרמב"ם מדגיש שיש חשיבות גדולה שעבודות התמיד תעשינה בשם כל ישראל. ה'מעמדות' הן שלוחי ה'ישראל' שבעם ישראל (שגם הם נחלקים מכהנים ולויים ל-24 קבוצות). כל עבודת המקדש לא תפעל את פועלה ('לקיים שמים וארץ!!' ולכן הם קוראים במעשה בראשית..) בלי נציגות של כולם.

כאן שאלתו של אברהם מקבלת משנה תוקף. אברהם לא שואל רק על זכותנו על הארץ. אברהם, שהוא 'אב המון גויים' דואג לקיומם של כל גויי הארץ והעולם. את 'גמילות החסדים' כבסיס לעולם, אברהם מכיר. עתה עם ההבטחה לזרע שילך 'בדרכו של אברהם אבינו', הוא קיבל ועתה נתבסס גם עמוד התורה. אברהם חושש לרגל השלישית- עמוד העבודה.

"על שלושה דברים העולם עומד... שעד שלא הוקם המשכן היה העולם רותת משהוקם המשכן נתבסס העולם" (פסיקתא דרב כהנא, א', ד')
ובזה קיבלנו גם תשובה כללית לשאלה הראשונה ולשאלה השלישית.

לסעודה שלישית

בעבר (ואפילו ב'מקדש בפרשה' בשבוע שעבר) דברנו במשמעות שמותיו השונים של הקב"ה. גם כאן, מדגישים חז"ל את הכינוי המיוחד שבחר אברהם לפנות אל הקב"ה: 'א-דניאלוקים'. וכך אומרת הגמרא:

"אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מיום שברא הקדוש ברוך הוא את העולם לא היה אדם שקראו להקדוש ברוך הוא אדון עד שבא אברהם וקראו אדון שנאמר ויאמר א-דני (א-להים) במה אדע כי אירשנה. אמר רב אף דניאל לא נענה אלא בשביל אברהם שנאמר ועתה שמע א-להינו אל תפלת עבדך ואל תחנוניו והאר פניך על מקדשך השמם למען א-דני למענך מבעי ליה אלא למען אברהם שקראך אדון" (ברכות ז.).

הגמרא מקבילה בין תפילתו של אברהם לבין תפילתו של דניאל. בשתייהן הקב"ה מכונה בשם אדנות. את תפילתו של דניאל אנו מכירים מתוך התפילה, אך לא תמיד שמים לב, שזו תפילת דניאל שנמצא בגלות בבל ומתחנן שהקב"ה שוב 'יאר פניו אלינו' במקדשו:

"וְעַתָּה שְׁמַע אֱלֹהֵינוּ אֵל תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֵל תְּחִנּוּנָיו וְהָאֵר פְּנֶיךָ עַל מִקְדְּשֶׁךָ הַשָּׁמַיִם לְמַעַן אֲדַנְיָ: הִטָּה אֶל־הֵי אֲזַנְךָ וְשָׁמַע פֶּקֶח וּרְאָה שְׁמַמְתִּינוּ וְהִעִיר אֲשֶׁר נִקְרָא שְׁמֶךָ עָלֵינוּ" (דניאל ט')

מה משמעות כינוי הקב"ה בשם אדנות? רבינו בחיי רואה בכך תיאור מצב, לשלילה. כלומר שרק בבית המקדש מותר להשתמש בשם הוי"ה. ולכן חושש אברהם, ומשתמש דניאל בשם אדנות - לסמל את הריחוק שלנו מבית המקדש. כפי שאנו נוהגים עד היום. למרות כתיבת האותיות (י-ה-ו-ה = שם הוי"ה), אנו קוראים את זה א-דני. רק במקדש, בהיכל קודשו ה' נקרא בשמו הקדוש. מחוץ למקדש- הס כל בשר:

"במה אדע כי אירשנה - באיזה זכות. אמר לו בזכות הקרבנות, זהו שאמר קחה לי. ושמות אלו אל"ף דל"ת, ...כבר ידעת שהשם הנכתב אין, רשאין להזכירו אלא בכנוי אל"ף דל"ת או בכנוי א-להים, כשהוא לבדו נזכרנו בכנוי אל"ף דל"ת, והסימן בזה (חבקוק ב) והוי"ה בהיכל קדשו, הס מפניו כל הארץ, שלא להזכירו אלא בהיכלו, וכשהוא עם אל"ף דל"ת נזכרו בכנוי א-להים" (רבינו בחיי בראשית ט"ו)

לעומתו, רבי צדוק, מבין אחרת:

"וזוהו וברוך אברם לא-ל עליון קונה שמים וארץ דאיתא בגמ' (ברכות ז ע"א) עד שבא אברהם וקרא להקב"ה אדון. שהוא היה מביא השגות א-להות בעולם בארציות וזהו מדת אדוני"י כמש"ה (תהלים צז ע"א) אדון כל הארץ שהוא מדת מלכות, וזהו קונה שמים וארץ פי' שאף בארציות ניכר אדנותו... וזהו לך לך מארצך (בראשית יב א) פי' שתעלה מדריגות התחתונים שבארציות ואז אתה בא לתענוג והשגה גדולה. וזהו במה אדע כי אירשנה (שם טו ח) פי' שהיה מתמיה על ירושת הארץ איך תוכל להביא לשם התגלות אלוקות... לפיכך השיב לו השי"ת קחה לי וכו' (שם ט ע"א) וכרת עמו ברית והראה לו שאף במדריגות התחתונים יוכל לבוא לשם התגלות חכמה ואז אש לפניו תלך וזהו תנור עשן ולפיך אש אשר עבר בין הגזרים ואז תוכל להעלות ניצוצות..." (פרי צדיק לך לך)

רבי צדוק מבין אחרת את שאלת 'במה אדע?' על פי הבנתו רבי צדוק שואל, האם ניתן בארץ הגשמי להגיע לגילוי שכינה ולהשגות עליונות? הרי הארץ מצמצמת? ותשובת הקב"ה גם בדברים הגשמיים ביותר, הבהמיים ביותר (ועל פי המדרש גם בקומץ סולת) אפשר 'שיצא אש' ולהגיע למדרגות הגבוהות ביותר!

זהו סוד המקדש. מצד אחד הוא מוצב בארץ, אך ראשו מגיע השמימה, מחבר בין שמים לארץ, ומקיים את השמים ואת הארץ. המקדש אינו מיועד למלאכים, אלא לבני אדם וכל הפחות לכלל עם ישראל. החידוש הוא שדווקא עבודת המקדש היא המלמדת אותנו שניתן דרך 'הארציות' להגיע אל 'הניצוצות' בכל מקום בארץ ישראל.